

допомогою до намісника римської провінції Мезія Плавтія Сільвана, завдяки рішучим діям якого загрозу було ліквідовано і скифи були відкинуті від стін міста⁴⁹.

Зубарь В. М., Савеля О. Я.

НОВЫЙ САРМАТСКИЙ МОГИЛЬНИК ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ I — НАЧАЛА II ВВ. Н. Э. В ЮГО-ЗАПАДНОМ КРЫМУ

В статье публикуются материалы нового сарматского могильника, состоявшего из впускных погребений в курган эпохи бронзы, в междуречье рек Бельбек и Кача на территории Нахимовского района г. Севастополя. На основании анализа всех известных в настоящее время впускных сарматских погребений в этом районе Крымского полуострова, авторы приходят к выводу о том, что они являются свидетельством постепенного проникновения и оседания сарматского населения на территории Юго-Западного Крыма. Значительный приток сарматского населения в Крым, очевидно, явился одним из важных условий усиления поздних скифов в середине I в. н. э.

V. M. Zubar, O. Ya. Savelya

NEW SARMATIAN SEPULCHRE OF THE LATE 1ST CENT.—EARLY 2ND CENT. A. D. IN THE SOUTH-WESTERN CRIMEA

The paper is concerned with findings from a new Sarmatian sepulchre that consisted of inlet burials into the Bronze Age barrow in the interfluvium of the Belbek and Kacha rivers in the territory of the Nakhimov District of the city of Sevastopol. Analysis of all the known Sarmatian inlet burials in this region of the Crimean peninsula underlies a conclusion that those burials are an evidence of a gradual penetration and settlement of the Sarmatian population in the territory of the South-Western Crimea. A considerable influx of the population into the Crimea was, probably, one of the important conditions that promoted consolidation of late Scythians in the middle of the 1st cent. A. D.

Одержано 15.11.88.

Пирогівський могильник

Кубишев А. І., Скиба Л. Є.

Публікація присвячена матеріалам зарубинецької культури, виявленим при розкопках Пирогівського могильника в 1968 році. Дається характеристика та аналіз поховального обряду та супроводжуючого інвентаря тридцяти досліджених поховань. Зроблена спроба датування окремих поховань за фібулами та кореляцією їх з різними типами кераміки.

Один з найбільших серед відомих могильників зарубинецької культури був відкритий на південній околиці Києва в 1966 р. співробітниками Інституту археології АН УРСР А. І. Кубишевим та В. О. Круцом. Він знаходився на високому мисі правого корінного берега Дніпра, в одному кілометрі південніше від м. Києва. Мис, зайнятий могильником, являє собою відносно рівну місцевість (200×100 м); витягнуту зі сходу на захід. З півдня та сходу мис має круті схили, з півночі — обмежений глибоким яром.

Пирогівський могильник досліджувався в 1966—1968 та 1970—1972 рр. За цей період була відкрита площа близько 6 тис. кв. м, на

⁴⁹ *Қадеев В. И.* Херсонес Таврический в первых вв. н. э.— Харьков.— 1981.— С. 21.

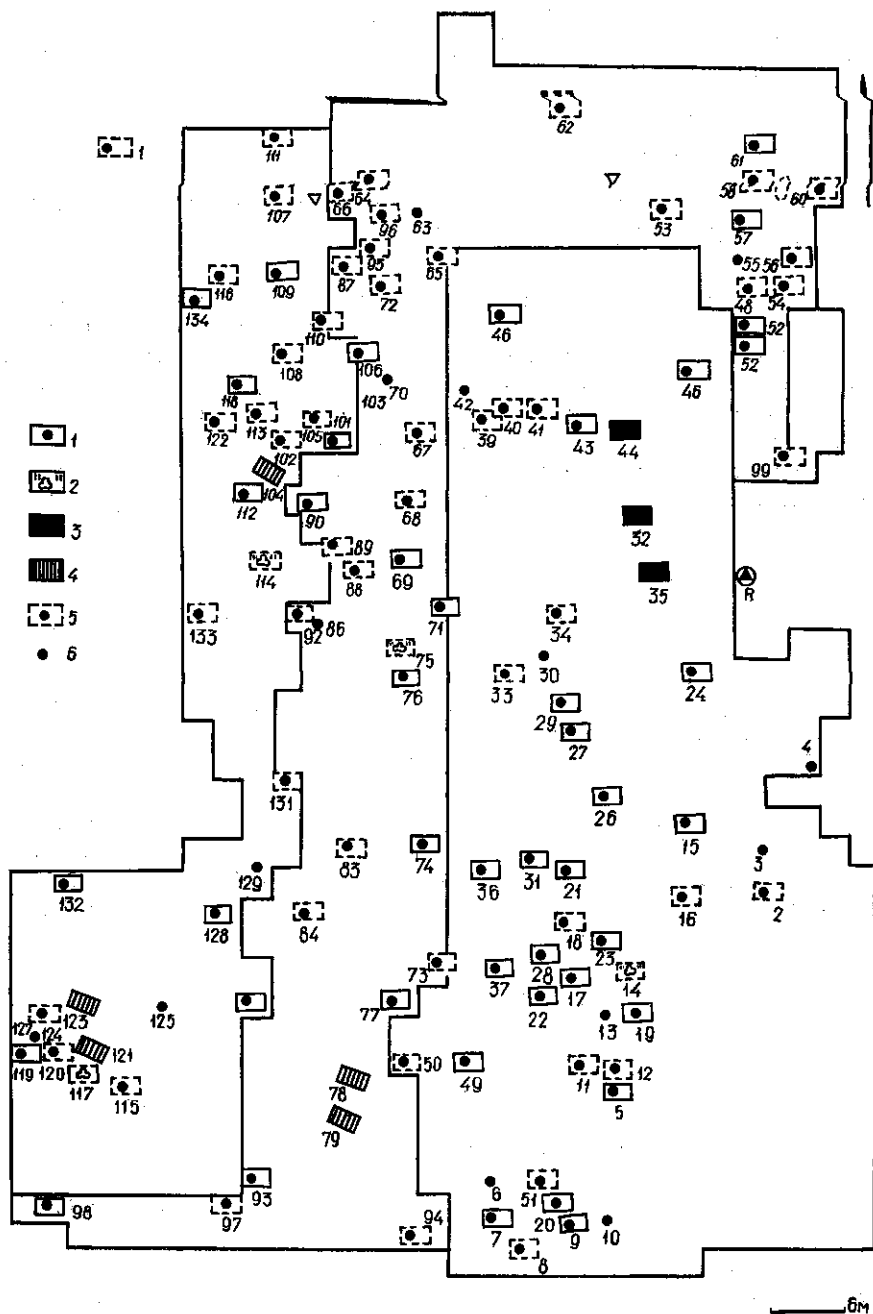

Рис. 1. План розкопаної частини могильника 1966—1968 рр. Умовні знаки: 1 — трупоспалення в могильній ямі, контури якої простежено; 2 — безіменгарне поховання; 3 — трупопокладення; 4 — трипільське трупопокладення; 5 — трупоспалення в могильній ямі, контури якої не простежено; 6 — урнове поховання.

якій виявлено 167 зарубинецьких поховань, поселення та могильник пізньотрипільського часу та скифські поховання VI—V ст. до н. е.

Значний обсяг матеріалів розкопок 1968, 1970—1972 рр. не дає можливості опублікувати їх в одній праці. Тому обмежимося матеріалами 1968 р.— типовими для всього могильника¹.

¹ Публікацію матеріалів 1966—1967 рр. див.: Кубишев А. И., Максимов Е. В. Пироговский могильник // МИА.—1969.—№ 160.—С. 25—38; Кубишев А. И. Деякі підсумки дослідження Пироговського могильника (розкопки 1966—1967 рр.) // Дослідження з слов'яно-руської археології.—К., 1976.—С. 23—41.

Дослідженнями 1968 р. виявлено 30 поховань зарубинецької культури (рис. 1). За особливостями поховального обряду вони подібні до відкритих у попередні роки. Всі поховання являють собою трупоспа-лення: ямні (26), урнові (3), змішане (1). Вони знаходилися на глибині від 0,26 до 0,73 м від сучасної поверхні, як правило, в передматериковому гумусованому шарі і не перекривали одне одне. Очевидно, в дав-

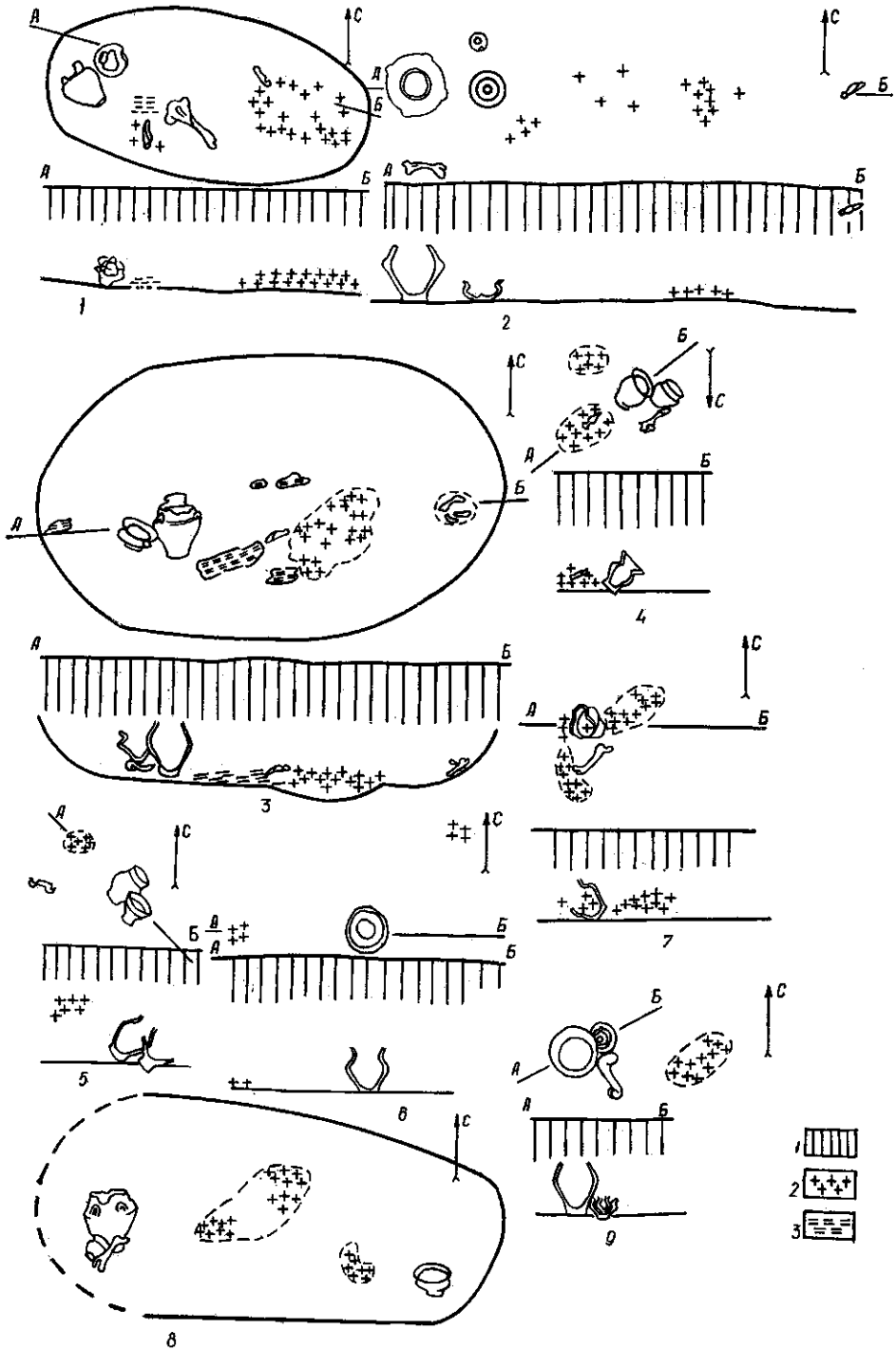

Рис. 2. Плани і розрізи: 1 — п. 100; 2 — п. 109; 3 — п. 101; 4 — п. 108; 5 — п. 105; 6 — п. 113; 7 — п. 110; 8 — п. 106; 9 — п. 120. Умовні знаки: 1 — гумусний шар; 2 — кальциновані кістки; 3 — залишки деревного вугілля, золи.

нину могили мали якісь наземні споруди, про це свідчать рештки дерев'яних стовпів, зафіксовані в трьох могилах (№№ 15, 17, 23). Сліди від таких стовпів відомі й на інших пам'ятках². Поховання здійснювалися в продовгуватих ямах від 1,0 до 2,08 м завдовжки і від 0,6 до 1,3 м у ширину. Контури і розміри могильних ям, на жаль, простежити вдалося не завжди, тому в деяких випадках приблизні розміри та орієнтація ям подані за розміщенням поховального інвентаря та кальцинованих кісток. Майже всі поховання орієнтовані по лінії схід—захід. Виняток складають пп.* № 102 — з орієнтацією південний захід — північний схід, №№ 105, 115, 129 — з орієнтацією північний захід — південний схід та №№ 100, 130, що мають незначне відхилення по лінії північний захід — південний схід.

Найчастіше розташування кальцинованих кісток в ямних похованнях — традиційне для Середнього Подніпров'я — в східній частині могильної ями, а поховальний посуд — з протилежного боку. Інше розміщення (кістки — в західній, посуд — у східній частині могили) в пп. № 102, 105, 113. У пп. №№ 107, 109 залишки кремації розсипані по всій площі ями (рис. 2). Північну, центральну, східну, південну частини вони займають відповідно в пп. №№ 118, 106 та 134 (рис. 2). Кількість перепалених кісток та їхніх скупчень була різною. Так, у пп. №№ 101, 106, 108, 119, 130, 134 кістки знаходились у двох скупченнях. Інколи уламки перепалених кісток лежали в лінзоподібних невеликих заглибленнях (пп. №№ 100, 101, 120, 131). Розміщення кальцинованих кісток в «анатомічному порядку» простежено в пп. №№ 100, 101, 106, 119, а в п. № 130 окремо лежали уламки черепних кісток. Ця особливість поховального обряду відома на інших зарубинецьких могильниках³.

У пп. №№ 110, 124, 132 перепалені кістки зсипалися в горщик-урну. Урна знаходилася в центрі могильної ями. У пп. №№ 124, 132 за урни правила великі ліпні нелощені горщики, які супроводжувалися поховальним посудом. Поховальний посуд стояв на захід від урни, в п. № 124 виявлені також залишки жертвної їжі.

Поховання № 128 належить до змішаного типу, тобто кальциновані кістки знаходилися і в горщику-урні, і безпосередньо в могильній ямі. Це поховання привертає увагу значною кількістю прикрас. Влаштування могильної ями подібне до ямних поховань (рис. 3).

Кальциновані кістки найчастіше клали в могили без решток поховального вогнища. Тільки в п'яти похованнях (№№ 100, 102, 106, 112, 119) виявлені залишки вогнища (вуглинка) серед перепалених кісток або в заповненні могили. У пп. №№ 101, 128 було багато деревного вугілля, збереглися шматки дерев'яних плах. У могильну яму п. № 107 було покладено шматочок вохри. Цей звичай відомий за попередніми дослідженнями цієї пам'ятки, хоча зустрічається досить рідко.

З поховальним обрядом пов'язаний звичай класти в могили жертвну їжу. Кістки домашніх тварин виявлені в дев'ятнадцяти похованнях. Уперше залишки жертвної їжі були знайдені в урновому похованні № 124.

В усіх похованнях, крім п. № 114, виявлено поховальний інвентар, що складався з глиняного посуду та зрідка прикрас. Вся кераміка потрапляла до могили після кремації, оскільки на ній сліди вогню відсутні. Лише три поховання №№ 111, 114, 117 без посуду. Звичайний його набір складався з горщика, миски, кухля, виявлених у десяти ямних похованнях (№№ 100, 106, 107, 109, 112, 118, 119, 120, 127, 134), в інших знайдено по одній-дві посудини. Характерним був звичай ставити куваль у миску. Прикраси, що входили до поховального інвентаря — теж без слідів вогню, тільки в чотирьох могилах на кальцинова-

² Каспарова К. В. Могильник и поселение у дер. Отвержичи // МИА.— 1969.— № 160.— С. 131; Каспарова К. В. Зарубинецкий могильник Велемичи II // АСГЭ.— 1972.— Вып. 14.— С. 55.

* пп.— поховання.

³ Кухаренко Ю. В. Чаплинский могильник // МИА.— 1959.— № 70.— С. 156; Каспарова К. В. Зарубинецкий могильник...— С. 59.

них кістках виявлені сліди окислів бронзових прикрас і оплавлені скляні намистини.

Матеріали могильника дають можливість зробити деякі висновки про характер поховального обряду зарубинецького населення. Поховання розміщувалися групами або по одному на різній відстані, інколи досить значній. Цікаво, що в розміщенні пп. № 111, 107, 109, 108 (рис. 1) простежується ряд, витягнутий з півночі на південь. Ямні, урнові та змішані поховання знаходилися разом, хоча урнові тяжіють до південної частини могильника.

Поховання з розміщенням кальцинованих кісток у західній частині могили виділяються в окрему групу, але за особливостями похо-

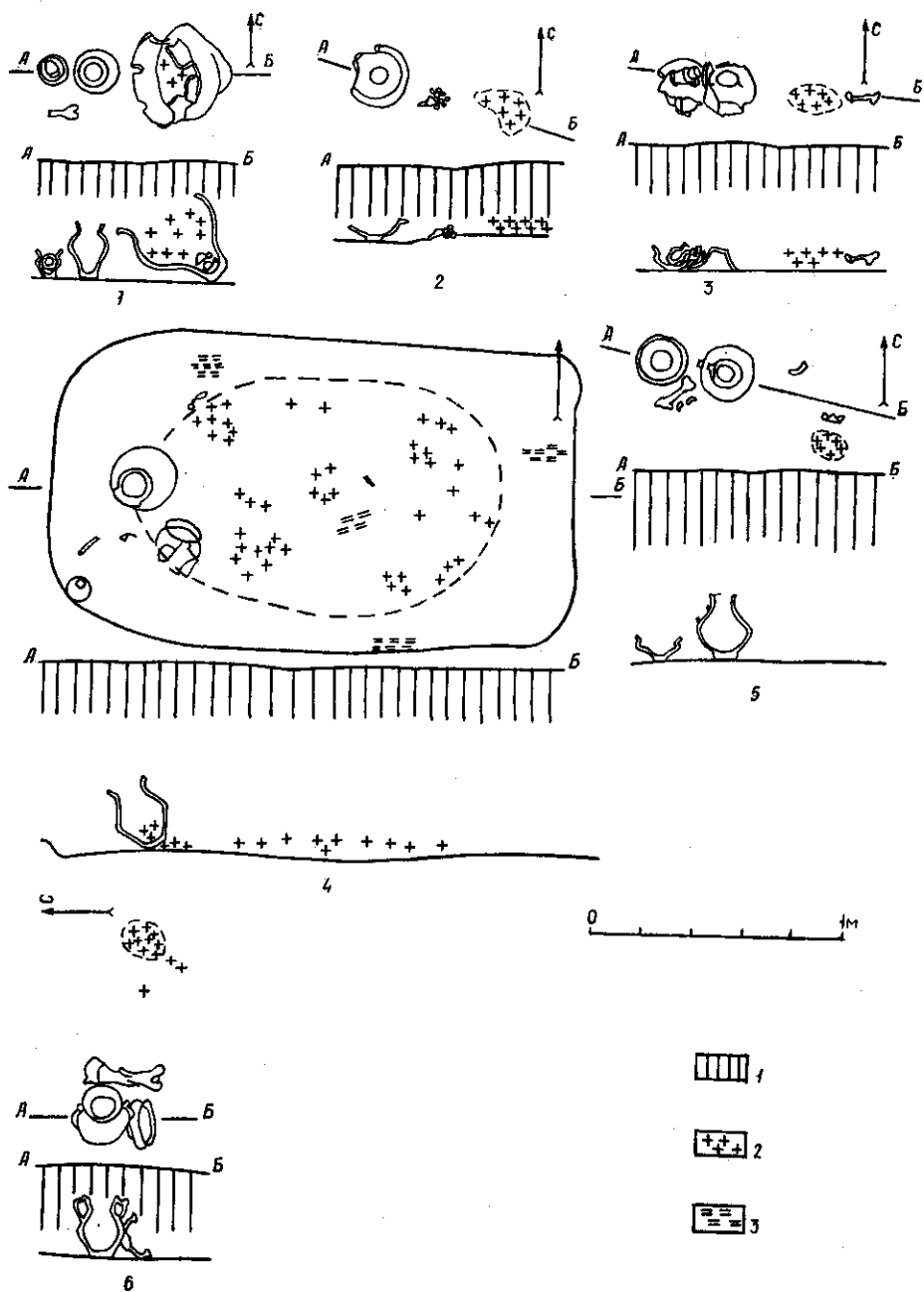

Рис. 3. Плани і розрізи: 1 — п. 124; 2 — п. 125; 3 — п. 127; 4 — п. 128; 5 — п. 129; 6 — п. 133. Умовні знаки: 1 — гумусний шар; 2 — кальциновані кістки; 3 — залишки деревного вугілля, золи.

вального обряду та інвентарем вони не відрізняються від інших і не займають окремої території.

Поховання з «анатомічним розміщенням» кальцинованих кісток не виділяються територіально і не відрізняються якимисьь особливостями поховального обряду.

Серед поховального інвентаря переважає керамічний посуд: виявлено 61 цілих та фрагментованих посудин. Частина кераміки виготовлена за допомогою ручного гончарного круга, на що вказує симетричність, пропорційність посуду та відбитки осі круга на деяких (п. №№ 105, 124 та ін.). Практично весь посуд мав лощену поверхню, лише в п. №№ 124, 132 урнами були нелощені горщики, а в п. №№ 130, 133 — миски. Кераміка мала, як правило, двобічне якісне лощіння. Переважна більшість кераміки чорного кольору, але трапляються брунатного, світло-брунатного та чорного з брунатною нижньою частиною посудини. Лощена кераміка виготовлялася з добре відмученої глини з домішками піску.

Прикрашалися посудини рідко простим орнаментом: найчастіше — підковоподібними наліпами на плічках (рис. 4, 4, 10, 13, 16, 23, 19). На горщику з п. № 124 заглиблені підківки поєднуються з валиком, що проходить під вінцями. Деякі горщики прикрашені лише валиком під вінцями. Зустрічається також орнамент у вигляді однієї — трьох прокреслених ліній під вінцями. Подібний орнамент є і на кухлях (рис. 4, 17). Особливу увагу привертає миска з п. № 105, на дні якої розмішені три невеликі ямки, а четверта — симетрично — зсередини.

За формами кераміка Пирогівського могильника поділяється на три групи: горщики, миски, кухлі. Окремо стоять два глечики з п. №№ 129, 133.

Для аналізу кераміки ми використали класифікацію, розроблену Є. В. Максимовим та А. І. Кубишевим у статті, присвяченій публікації матеріалів 1966 року. В цілому відомі раніше типи повторюються у нових матеріалах, однак зустрічаються і такі форми кераміки, які потребують внесення деяких доповнень в існуючу класифікацію.

Серед керамічних матеріалів переважають горщики — 22 екземпляри. Вони входять до I, II, III та IV типів.

До I типу належать горщики струнких пропорцій, з витягнутою конічною формою нижньої частини, плавно вигнутими плічками, розташованими у верхній частині посудини (рис. 4, 30). Такий горщик з п. № 119. Нові матеріали дають можливість виділити II варіант цього типу. До нього належить горщик з п. № 132, який має прямі вінця і високі плічка (рис. 4, 24).

II тип складають горщики з округло-біконічним тулубом, що мають плавно чи під кутом відігнуті вінця. Найбільший діаметр проходить по середині висоти посудини (рис. 4, 4, 13, 37). До цього типу належать горщики з п. №№ 101, 109, 128.

Для III типу характерними є випуклобoki горщики з кулястим корпусом. Вінця високі, плавно відігнуті або вертикальні (рис. 4, 7, 23, 34). Цей тип представлений посудинами з п. №№ 105, 122, 124, 127.

IV тип характеризується невисокими опуклобокими горщиками з ледве виділеним краєм та високими лійчастими вінцями (рис. 4, 2, 11, 19). До нього належать горщики з п. №№ 100, 108, 116, 118.

Серед нових матеріалів ми виділяємо в VI тип горщик-урну з п. № 124 з широковідкритими вінцями і горловиною, крутими округлими плічками (максимальний діаметр) і надто звуженим дном (рис. 4, 22).

Горщики п. №№ 100, 105, 124 мають одну-дві грані всередині.

У 1968 р. було виявлено 21 миску I—VI типів.

I тип. Для мисок цього типу виділено три варіанти. До першого належать уже відомі посудини з п. №№ 7, 26, 86. До другого — миска з п. № 87 з невеликим діаметром вінця, широким дном та значною висотою. З останньої третини I ст. до н. е. такі миски поширюються по всій території зарубинецької культури. Миска третього варіанту

з п. № 105 має слабо загнуті вінця, невеликі розміри та кільцевий піддон (рис. 4, 6).

II тип. Миски мають високу конічну ніжку, пустотілу всередині. Вінця прямі, невисокі, трохи відігнуті, всередині мають одну-дві грані. Корпус чітко відокремлений від вінця, інколи обмежений пролощеною лінією. Миски мають округлі випуклі боки. Найбільший діаметр — по вінцях (рис. 4, 15, 21, 36, 38, 41). До цього типу належать миски з пп. №№ 112, 120, 127, 128, 129, 131.

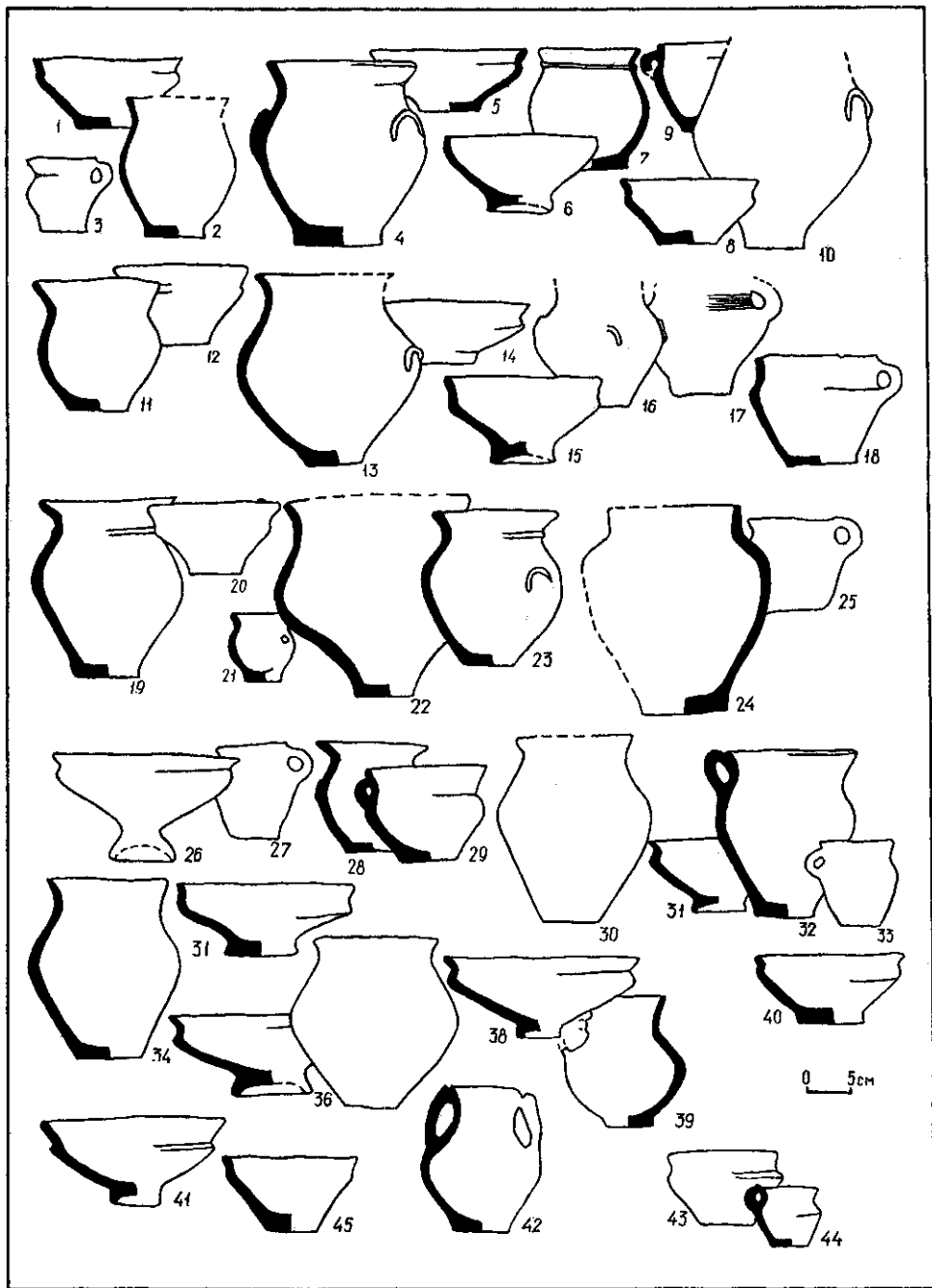

Рис. 4. Кераміка з поховань: 1—3—п. 100; 4, 5—п. 101; 6, 7—п. 105; 8—10—п. 106; 11, 12—п. 108; 13, 14—п. 109; 15—17—п. 112; 18—п. 113; 19, 20—п. 116; 21—23—п. 124; 24, 25—п. 132; 26, 27—п. 127; 28, 29—п. 118; 30—п. 119; 31—33—п. 120; 34—п. 122; 35—п. 125; 36, 37—п. 128; 38, 39—п. 129; 40—п. 130; 41—п. 131; 42—п. 133; 43, 44—п. 134; 45—п. 107.

III тип. Миски цього типу особливо характерні для середньо-дніпровського варіанта зарубинецької культури. За розмірами та формою вони подібні до мисок другого типу, але мають плоске чи циліндричне дно (рис. 4, 1, 5, 14). Це миски з пп. №№ 100, 101, 109, 124.

IV тип. Миски різняться від попереднього типу гострим ребром. Походять з пп. №№ 106, 108, 116, 130, 133, 134 (рис. 4, 8, 12, 20, 43).

V тип. Миски (п. № 107) з максимальним діаметром по вінцях. Вінця невеликі, відігнуті. Нижня частина тулуба висока, конічної форми (рис. 4, 45). Виготовлені неохайно.

Миски з пп. №№ 100, 101, 106, 108, 109, 112, 127, 128, 129, 130 мають одну-дві грані всередині вінець.

До третьої групи посуду належать кухлі, яких виявлено 16 екземплярів. Всі вони подібні до кухлів, виявлених раніше. Середня їх висота складає 8—10 см, однак з пп. №№ 113, 112, 120, 132 походять кухлі вищі — до 17,2 см, хоча за формою однакові (рис. 4, 17, 18, 32).

У похованні № 129 виявлено чорнолощений глечик з відбитою ручкою (рис. 4, 39). Це перший глечик, який виявлено на Пирогівському могильнику. Повних аналогій йому знайти не вдалося.

Із попередніх розкопок могильника вже відома кераміка сарматського походження — курильниця з п. № 73. Вона мала вигляд невеликого горщика з відігнутими, розмежованими ямками, вінцями. У середній частині посудини, біля п'яти ребристих вертикальних ручок, розташовано двадцять наскрізних отворів. Збереглися лише ручки з протилежних боків, решта були відбиті. Такі курильниці — типові для сарматських пам'яток, серед зарубинецьких вони не зустрічалися. Для сарматського посуду характерним є і червоноглиняний дворучний глечик з п. № 133 (рис. 4, 42). Глечик виготовлений ретельно, з добре відмученої глини, має якісне лошіння. Верхній край кожної ручки оформлений у вигляді виступу, що нагадує голову тварини. За формою такі посудини тісно ув'язані з усією сарматською керамікою. Відмінною рисою, за якою їх виділяють в окрему групу, є обробка ручок у вигляді тварини. Інколи фігура тварини настільки схематизована, що її важко відрізнити від звичайної ручки посудини. Глечики з зооморфними ручками датуються великим хронологічним відрізком — I ст. до н. е. — перші століття н. е.⁴ Найближчу аналогію цьому глечику виявлено серед матеріалів з Тірітаки, знайдених на підлозі приміщення будинку III—IV ст. н. е.⁵

Речі сарматського походження виявлені були також і в п. № 128. З цієї могили походить тонка бронзова пластина, закручена в спіральну стрічку шириною 1 см (рис. 5, 13). Такі пластини відомі зі скіфських та сарматських пам'яток. Ними обкручували дерево руків'я нагайки чи древко стріли⁶. Залізне кільце (п. № 128), деформоване при кремації (рис. 5, 12), було основою округлої поясної пряжки, які були розповсюджені у сарматів⁷.

Серед речового матеріалу могильника особливо слід виділити фібули, оскільки вони є основним датуючим матеріалом зарубинецької культури. Виявлені вони в дванадцяти похованнях. У пп. № 100, 124 знаходилося по дві фібули, решта мали по одній. Через недостатню збереженість визначити тип та варіант вдалося лише в десяти випадках.

Найбільш ранньою і рідкісною фібулою для зарубинецької культури є «розчленована» фібула середньолатенської схеми з п. № 129 (рис. 5, 1). Вона близька до фібул типу Мьочвіль, що є характерними для

⁴ Скалон К. М. Изображение животных на керамике // ТОИПК.—Л., 1941.—С. 173—218.

⁵ Кастанаян Е. Г. Лепная керамика Боспорских городов.—Л., 1981.—С. 79.

⁶ Мозолевский Б. Н. Курган Толстая Могила близ г. Орджоникидзе на Украине // СА.—1972.—№ 3.—С. 281; Гей О. А. Погребение сарматского времени у хут. Малан // КСИА АН СССР.—1986.—Вып. 186.—С. 76.—Рис. 6, 7.

⁷ Максимов Е. В. Зарубинецкая культура на территории УССР.—К., 1982.—С. 77.

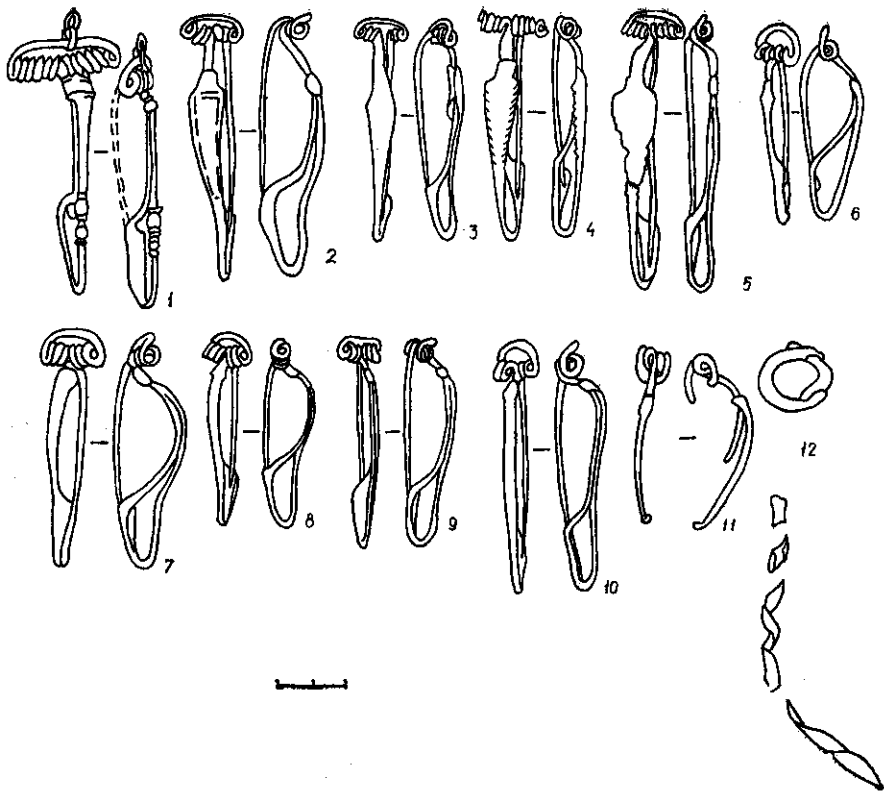

Рис. 5. Фібули та бронзові вироби: 1 — п. 129; 2, 3 — п. 100; 4 — п. 125; 5 — п. 127; 6 — п. 128; 7, 8 — п. 124; 9 — п. 101; 10 — п. 108; 11 — п. 109; 12, 13 — п. 128.

кінця фази ІТС₁ — початку ІТС₂ у Швейцарії та Південній Німеччині. Форма її характерна для періоду ІТС₂⁸.

Дві фібули з пп. №№ 124, 128 мають дугоподібну спинку. Такі фібули А. М. Обломський відносить до варіанта Г₁ типу 2 і датує в межах другої половини ІІ ст. до н. е. — 40 рр. до н. е.⁹ Можливо, до цього варіанта належить фібула з п. № 109 (рис. 5, 11). Фібули з пп. №№ 101, 108 (рис. 5, 9, 10) близькі до варіанта В за класифікацією Й. Костшевського. Час існування подібних фібул тривалий, починаючи з середини ІІ ст. до н. е. й до початку нової ери. На території зарубинецької культури вони з'являються наприкінці ІІ ст. до н. е. й існують все перше століття до н. е.¹⁰

Фібули з пп. № 100 (2 екз.), 125, 127 належать до зарубинецького типу ІІІ варіанта і датуються кінцем ІІ—І ст. до н. е.¹¹

Інші прикраси та їхні рештки виявлені в незначній кількості, що є характерним для Середнього Подніпров'я. З пп. №№ 100, 128 походять намисто чи бісер у вигляді дрібнесеньких кульок. Залишки оплавлених пастових чи скляних намистин виявлені в пп. №№ 100, 125. Уламок бронзової пронизки з перекрученого дроту знайдено в п. № 115.

Нижня хронологічна межа Пирогівського могильника встановлюється за «розчленованими» фібулами з пп. №№ 26, 129 — не раніше другої чверті — кінця ІІ ст. до н. е.¹² Кінцева дата могильника визначається пізньолатенськими фібулами І ст. н. е.

⁸ Каспарова К. В. Зарубинецкая культура в хронологической системе культур эпохи Латена // АСГЭ.— 1984.— Вып. 25.— С. 115.— Рис. 3, 10, 11, 14.

⁹ Обломский А. М. Верхнеднепровский вариант зарубинецкой культуры: Автореф. дис. ... канд. истор. наук.— М., 1983.— С. 8.

¹⁰ Каспарова К. В. Хронология зарубинецкой культуры Припятского Полесья: Автореф. дис. ... канд. истор. наук.— Л., 1981.— С. 15.

¹¹ Там же.

¹² Там же.— С. 14.

Аналіз кераміки Пирогівського могильника, кореляція фібул з керамікою дозволяють виділити більш ранні та більш пізні типи кераміки, провести хронологічне розмежування поховань.

«Розчленована» фібула з п. № 129 поєднувалася лише з мискою II варіанта та глечиком. Миски II варіанта зустрічаються з горщиками II варіанта. З цими ж горщиками поєднуються миски III варіанта. Слід відзначити, що миски III варіанта в похованнях, досліджених у 1968 р., зустрічалися з горщиками I—IV, VI варіантів. Можливо, що вони з'явилися ще у другій половині II ст. до н. е. й побутували все перше століття до н. е.

Очевидно, більшість досліджених у 1968 р. поховань належать до I ст. до н. е., серед яких найраннішими є урнові пп. №№ 124, 132 та змішаного типу № 128.

Нижче подаємо стислий опис поховань (без пізнотрипільських та скіфських). Майже всі поховання орієнтовані по лінії схід — захід. Інша орієнтація відзначена в описі.

Поховання № 100, ямне. Могильна яма орієнтована з невеликим відхиленням до північного заходу — південного сходу. Приблизні розміри ями — $1,35 \times 0,7$ м. Дно ями на глибині $0,42$ — $0,48$ м. У східній частині — скупчення кальцинованих кісток розмірами $0,45 \times 0,28$ — $0,38$ м в лінзоподібній заглибині, викладені в анатомічному порядку. Черепні кістки — в західній частині скупчення, потім рештки ребер, кістки кінцівок. Декілька кальцинованих кісток виявлені біля горщика. Там же були і вуглинки. Кістка жертвової їжі знаходилася на відстані $0,3$ м на схід від посуду (рис. 2, 1).

Інвентар: горщик, миска з кухлем всередині — чорнолощені (рис. 4, 1—3). Дві бронзові фібули зарубинецького типу (рис. 5, 2, 3); одна — на черепних кістках, інша — недалеко від горщика. Залишки бронзових і пастових намистин (бісер) прикипіли до черепних кісток.

Поховання № 101, ямне. Розміри могильної ями — $1,92 \times 1,15$ м. Дно — на глибині $0,5$ м. У центральній частині ями в лінзоподібній заглибині — скупчення кальцинованих кісток розмірами $0,3 \times 0,3$ м, викладене в анатомічному порядку. Друге невелике скупчення — в східній частині. На дні могили простежувались залишки горілих плах у вигляді деревного вугілля. Шматки вугілля знаходилися й під кістками. Кістка жертвової їжі лежала під мискою (рис. 2, 3).

Інвентар: горщик, миска — чорнолощені. Горщик великий, прикрашений трьома наліпними підківками (рис. 4, 4, 5). Бронзова фібула — на черепних кістках (рис. 5, 9).

Поховання № 102, ямне. Могильна яма орієнтована: північний схід — південний захід. Контури та розміри ями не встановлені. Дно — на глибині $0,32$ — $0,34$ м. У західній частині — скупчення кальцинованих кісток розмірами $0,5 \times 0,3$ м. Кілька кісток лежало в $0,1$ м на схід від горщика. У скупченні кальцинованих кісток — невелика кількість шматочків деревного вугілля. Кістка жертвової їжі лежала з західного боку кухля.

Інвентар: кухоль чорнолощений.

Поховання № 105, ямне. Могильна яма орієнтована: північний захід — південний схід. Контури та розміри ями не встановлені. Дно — на глибині $0,4$ м. У західній частині ями на глибині $0,2$ м — скупчення кальцинованих кісток розміром $0,11 \times 0,09$ м. Кістка жертвової їжі лежала на відстані $0,22$ м західніше від посуду (рис. 2, 5).

Інвентар: чорнолощені горщик, миска — у східній частині (рис. 4, 6, 7).

Поховання № 106, ямне. Розміри ями — $2,08 \times 0,9$ м. Дно — на глибині $0,42$ — $0,45$ м. У центральній частині ями — два скупчення кальцинованих кісток. У першому — кістки викладені в анатомічному порядку, розміри — $0,55 \times 0,3$ м. Друге скупчення, розміром $0,13 \times 0,1$ м, мало кістки кінцівок, суглобів та хребців. Серед кісток — кілька невеличких шматків деревного вугілля. Кістка жертвової їжі лежала біля кухля і горщика (рис. 2, 8).

Інвентар: горщик, кухоль — чорнолощені — в західній частині ями, а миска — в східній (рис. 4, 8—10). Залишки бронзових окислів виявлені на деяких кістках.

Поховання № 107, ямне. Дуже пошкоджене. Контури та розміри ями не встановлені. Дно — на глибині 0,28—0,3 м. Кальциновані кістки — по всій площі поховання. На відстані 0,1 м на південний схід від горщика — невеличкий шматок вохри. Кістка жертвовної їжі — між горщиком і мискою.

Інвентар: горщик, миска з кухлем всередині — в східній частині ями.

Поховання № 108, ямне. Контури та розміри могильної ями — не встановлені. Дно — на глибині 0,4 м. У східній частині — два скупчення кальцинованих кісток розмірами 0,25×0,15 м та 0,15×0,12 м. Кістка жертвовної їжі лежала північніше горщика (рис. 2, 4).

Інвентар: горщик, миска — чорнолощені (рис. 4, 11, 12). Бронзова дротяна фібула — на черепних кістках (рис. 5, 10).

Поховання № 109, ямне. Приблизні розміри ями — 1,8×0,7 м. Дно — на глибині 0,3 м. Кальциновані кістки розсіяні по всій площі поховання. Найбільше їх скупчення — на відстані 0,75 м на схід від миски. Кістка жертвовної їжі лежала на південь від посуду (рис. 2, 2).

Інвентар: горщик, миска, частина кухля — чорнолощені (рис. 4, 13, 14). Кухоль знаходився північніше від горщика та миски і був перекинутий догори дном. На глибині 0,1 м знайдено фібулу, яка відтягнута оранкою на 1,8 м від горщика (рис. 5, 11).

Поховання № 110, урнове (?), дуже пошкоджене оранкою. Контури та розміри могильної ями не встановлені. Дно — на глибині 0,35 м. Біля горщика-урни — два скупчення кальцинованих кісток. Кістки знаходилися і під горщиком (горщик розпався) (рис. 2, 7).

Інвентар: уламок бронзової шпильки (стержень з трьома насічками), уламок бронзової фібули (частина пружини з голкою) — серед кальцинованих кісток.

Поховання № 111 (ямне) дуже пошкоджене оранкою. Контури та розміри могильної ями не встановлені. Скупчення кальцинованих кісток розміром 0,3×0,3 м знаходилося на глибині 0,2—0,24 м.

Інвентар: три уламки залізної дуже корозованої фібули — біля черепних кісток. Кераміка відсутня.

Поховання № 112, ямне. Розміри могильної ями — 1,38×0,8—1,0 м. Дно — на глибині 0,56—0,58 м. У східній частині ями — скупчення кальцинованих кісток розміром 0,5×0,2 м. У заповненні поховання трапилося кілька шматочків деревного вугілля. Кістки жертвовної їжі (гомілкова кістка та три ребра) знаходилися північніше від посуду.

Інвентар: горщик, миска, кухоль — чорнолощені (рис. 4, 15—17).

Поховання № 113, ямне. Контури та розміри могильної ями не встановлені. Дно — на глибині 0,65 м. У західній частині ями — невелике скупчення кальцинованих кісток. Декілька кальцинованих кісток знайдено в північно-східній частині ями (рис. 2, 5).

Інвентар — кухоль світло-жовтого кольору — в східній частині ями (рис. 4, 18).

Поховання № 114, ямне. Контури та розміри могильної ями не встановлені. Дно — на глибині 0,6 м. У східній частині ями — скупчення кальцинованих кісток розміром 0,2—0,3×0,45 м. Західну частину скупчення займають черепні кістки. Західніше, на відстані 0,4 м знаходилися кістки жертвовної їжі (гомілкова кістка та рештки трьох ребер).

Інвентар відсутній.

Поховання № 115, ямне. Могильна яма орієнтована: північний захід — південний схід. Контури та розміри могильної ями не встановлені. Дно — на глибині 0,3 м. У східній частині ями — скупчення кальцинованих кісток розміром 0,82×0,5 м. Кістка жертвовної їжі — біля горщика.

Інвентар — горщик дуже погані збереженості. Збереглася лише

нижня частина. Серед кальцинованих кісток трапився фрагмент голки бронзової фібули; у східній частині скупчення — бронзова пронизка з перекрученого дроту, оплавлена скляна намистина.

Поховання № 116, ямне. Дуже пошкоджене оранкою. Контури та розміри могильної ями не встановлені. Дно — на глибині 0,26 м. У східній частині ями — скупчення кальцинованих кісток розміром 0,25×0,15 м.

Інвентар: горщик та миска — чорнолощені (рис. 4, 19, 20).

Поховання № 117, ямне. Контури та розміри могильної ями не встановлені. На глибині 0,28 м виявлено два скупчення кальцинованих кісток розмірами 0,18×0,1 та 0,32×0,2 м.

Інвентар відсутній.

Поховання № 119, ямне. Приблизні розміри могильної ями — 1,35×0,6 м. Дно — на глибині 0,56 м. У центральній та східній частинах ями — скупчення кальцинованих кісток розмірами 0,35×0,2 та 0,3×0,2 м. У східному скупченні кістки викладено в анатомічному порядку. Шматочки деревного вугілля знаходилися в заповненні могили та скупченні кальцинованих кісток.

Інвентар: горщик, миска, кухоль — чорнолощені (рис. 4, 30).

Поховання № 120, ямне. Контури та розміри могильної ями не встановлені. Дно — на глибині 0,48 м. У східній частині ями, в лінозоподібній заглибині — скупчення кальцинованих кісток розміром 0,3×0,2 м. Кістка жертвової їжі — південніше від посуду (рис. 2, 9).

Інвентар: два кухлі, миска — чорнолощені (рис. 4, 31—33).

Поховання № 122, ямне. Контури та розміри могильної ями не встановлені. Дно — на глибині 0,38 м. У східній частині — скупчення кальцинованих кісток розміром 0,5×0,18—0,2 м. Кістка жертвової їжі знаходилася східніше горщика.

Інвентар — горщик брунатного кольору (рис. 4, 34).

Поховання № 124. Урнове. Контури та розміри могильної ями не встановлені. Дно — на глибині 0,5 м. Кальциновані кістки знаходилися в ліпному горщику-урні. Роздавлена урна лежала на боці. На південний захід від урни — залишки кісток жертвової їжі (рис. 3, 1).

Інвентар: горщик, миска з кухлем всередині (рис. 4, 21—23) — розміщені західніше від урни. В урні, на самому дні, — дві бронзові дротяні фібули (рис. 5, 7, 8). Серед кальцинованих кісток — частина бронзової прикраси, дуже оплавленої.

Поховання № 125, ямне. Контури та розміри могильної ями не встановлені. Дно — на глибині 0,3 м. У східній частині — скупчення кальцинованих кісток розміром 0,2×0,3 м (рис. 3, 2).

Інвентар: миска, бронзова фібула зарубинецького типу (рис. 4, 35; 5, 4). Біля фібули — шість скляних намистин без слідів вогню.

Поховання № 127, ямне. Контури та розміри могильної ями не встановлені. Дно — на глибині 0,5 м. У східній частині — скупчення кальцинованих кісток розміром 0,2×0,1 м (рис. 3, 3).

Інвентар: горщик, миска з кухлем всередині — чорнолощені. Збереженість та випал погані (рис. 4, 26, 27). Бронзова фібула — серед скупчення кальцинованих кісток (рис. 5, 5).

Поховання № 128. Змішаного типу. Могильна яма прямокутної форми, розміри — 2,0×1,3 м. Контури ями простежувалися з глибини 0,2 м. Дно — на глибині 0,7 м. Кальциновані кістки займали всю центральну і східну частини ями. Певна їх кількість розміщувалася в чорнолощеному горщику-урні, що знаходився в західній частині ями. Могильна яма заповнена обпаленим ґрунтом з залишками великих шматків деревного вугілля. Залишки плах виявлені в західному, північно-західному, східному та південно-східному кутках (рис. 3, 4).

Інвентар — чорнолощена миска. Серед кальцинованих кісток виявлено бронзову фібулу, залишки якоїсь бронзової прикраси, залізну пряжку. У горщику-урні знайдено залишки бронзового виробу з перекрученої пластини, орнаментованої по краях крапками. Сліди прикипілих прикрас виявлено на деяких кістках (рис. 5, 6, 12, 13).

Поховання № 129, ямне. Могильна яма орієнтована: південний

схід — північний захід. Контури та розміри ями не встановлені. Дно — на глибині 0,73 м. У східній частині — скупчення кальцинованих кісток розміром $0,2 \times 0,2$ м. Кістка жертвовної їжі — між глечиком та мискою (рис. 3, 5).

Інвентар: глечик з відбитою ручкою та миска — чорнолощені (рис. 4, 38, 39). Бронзова фібула з залишками ланцюжка знаходилася в східному кутку скупчення кальцинованих кісток (рис. 5, 1).

Поховання № 130, ямне. Могильна яма орієнтована: північ — північний захід — південь — південний схід. Контури та розміри ями не встановлені. Дно — на глибині 0,5—0,53 м. Скупчення кальцинованих кісток розмірами $0,1 \times 0,1$ м та $0,3 \times 0,15$ м — у центральній та східній частинах. У меншому скупченні зосереджені черепні кістки. Кістка жертвовної їжі — недалеко від горщика.

Інвентар — горщик чорнолощений, миска ліпна коричневого кольору (рис. 4, 40). Горщик прикрашений п'ятьма наліпними підківками.

Поховання № 131, ямне. Контури та розміри могильної ями не встановлені. Дно — на глибині 0,4 м. У східній частині ями, в лінзоподібній заглибині — скупчення кальцинованих кісток розміром $0,4 \times 0,25$ м. Кістки великі, діагностичні. Кістка жертвовної їжі — південніше від посуду.

Інвентар — розвал горщика та перекинута догори дном миска — чорнолощені. Серед черепних кісток є уламок залізної речі (частина фібули?).

Поховання № 132, урнове. Могильна яма овальної форми, розміри $1,1 \times 0,8$ м. Дно — на глибині 0,65 м. Кальциновані кістки — в ліпному нелощеному горщику-урні. Урна — в центрі ями.

Інвентар — два кухля (рис. 4, 24, 25), що знаходились західніше урни.

Поховання № 133, ямне. Контури та розміри могильної ями не встановлені. Дно — на глибині 0,35 м. У східній частині — скупчення кальцинованих кісток розміром $0,15 \times 0,15$ м. Кістка жертвовної їжі — західніше кальцинованих кісток (рис. 3, 6).

Інвентар — глечик з двома ручками червонуватого кольору (рис. 4, 42) та ліпна нелощена миска.

Поховання № 134, ямне. Могильна яма овальної форми, розміром $1,18 \times 0,78$ м. Дно — на глибині 0,37—0,4 м. Невелика кількість кальцинованих кісток розміщена двома скупченнями в східній та південній частинах ями. Кістка жертвовної їжі лежала на північ від горщика.

Інвентар — горщик, миска з кухлем всередині (рис. 4, 43, 44). Від горщика збереглася лише нижня частина.

А. И. Кубышев, Л. Е. Скиба

ПИРГОВСКИЙ МОГИЛЬНИК

Публикация посвящена материалам зарубинецкой культуры, обнаруженным при раскопках Пироговского могильника в 1968 году. Открыто тридцать погребений, из них 26 ямных, 3 урновых и 1 смешанного типа. Дается характеристика погребального обряда и сопровождающего инвентаря. Сделана попытка датировки отдельных погребений по фибулам и корреляции их с различными типами керамики.

A. I. Kubyshev, L. E. Skiba

PIROGOVIAN SEPULCHRE

The paper is devoted to materials of the Zarubinecian culture found during excavations of the Pirogovian sepulchre in 1968. 30 burials were discovered among which 26 pit ones, 3 urn and 1 mixed type burial. Funeral ceremony and accompanying stocks are characterized. An attempt is made to date certain burials by fibulae and to correlate them with different types of ceramics.

Одержано 12.12.87.